

Faiq Ələkbərlı

AMEA Fəlsəfə
İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

IVYazı

Bu bir gerçəkdir ki, hazırda Rusiya sülhməramlıların himayəsi altında Dağlıq Qarabağın müəyyən bir bölgəsində (Xankəndi, Xocalı, Xocavənd, Ağdərə, Əsgəran və b.) hələ də, ermənilər yaşamağa davam edirlər. Ümid edirik ki, həmin ermənilər arasında yaşayan terrorçular tezliklə zərərsizləşdirilərək, Azərbaycan qanunvericiliyi qarşısında cavab verəcəklər. Eyni zamanda, qısa müddət ərzində Xankəndi başda olmaqla, Dağlıq Qarabağın bütün bölgəsində Azərbaycan hakimiyyəti bərpa ediləcək və azərbaycanlıların doğma torpaqlarına qayıdaraq burada yaşaması gerçəkləşəcəkdir. Bir sözlə, bizlər də çox inanmaq istəyirik ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi doğrudan da tarixin arxivinə atılmışdır. Ancaq Laçın koridorunun mövcudluğu, Xankəndində qondarma rejimin tör-töküntülərinin qalması və separatçılara aid bez parçasının hələ də Azərbaycan torpaqlarında dağalanması, separatçıların məhkəməyə cəlb edilməməsi, bir çox hallarda Rusiya "sülhməramlıların"ın separatçıların müdafiə edən hərəkətlərlə çıxış etməsi, hətta Rusiya bayrağı ilə separatçı rejimin bez parçasının yan-yanı qoyulması, Ermənistanın yüksək çinli məmurlarının Xankəndinə səfər etməsi və bu kimi digər qəbul edilməz hallar, narahatlığımızı davam etdirməkdədir. Bütün bunlardan çıxış edərək hesab edirik ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi xeyli dərəcədə həll olursa da, ancaq 3-cü Qarabağ Vətən müharibəsinin olması ehtimalını tamamilə bir kənara da qoymaq olmaz.

Bu baxımdan hesab edirik bir tərəfdən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin kökündən həll edilməsinə çalışmaq ilə yanaşı, bununla paralel olaraq Güney Azərbaycan məsələsini də daim gündəmdə saxlamalıyıq. Çünki Güney Azərbaycan məsələsi, buradakı Milli hərəkatın varlığı və güclənməsi Bütöv Azərbaycan ideyası ilə birbaşa bağlıdır. Eyni zamanda, Güney Azərbaycan Milli hərəkatının güclənməsi Dağlıq Qarabağ probleminin kökündən həll olunması baxımından həyati əhəmiyyət daşımaqdadır.

Bu gün Türk dünyası üçün Quzey və Güney Azərbaycan türklüyünün birləşməsi ən ciddi məsələlərdən biridir. Çünki yalnız Azərbaycan türkləri mənəvi-psixoloji və fiziki anlamda birləşdikdən sonra Türklük yeni bir güc əldə edəcəkdir. Bizcə, Azərbaycan türklüyünün bütövləşməsi bütün Türk Dünyasına ciddi bir güc qatacaqdır. Çünki Azərbaycan türklüyünün yerləşdiyi coğrafi və strateji mövqə Türklük üçün son dərəcə önəmlidir. Eyni zamanda Azərbaycan türklüyü tarixən Türklük və Turançılıq ideyasını özündə yaşadan və yaşda biləcək ən əsas mərkəzlərdən biridir. Bunu, Qərbi dünya-

si da, eyni zamanda onların sayəsində Qacarları devirərək hakimiyyətə gələn farsçı-irançı qüvvələr də yaxşı bilirlər. Bu anlamda Azərbaycanın bir hissəsində müstəqil Türklüyünün olması irançıları və havadarlarını çox narahat edir.

Ancaq bu gün İran İslam rejiminin bütün cəhdlərinə baxmayaraq Güney Azərbaycanda Azərbaycan Cümhuriyyətinə, ümumAzərbaycan türklüyünə sevgi durmadan artmaqdadır. Doğrudur, Quzey Azərbaycandakı bəzi ruspərəstlər, farspərəstlər, ingilispərəstlər bu sevginin artmaması üçün əllərindən gələni edirlər. Bütün hallarda onlar bunun qarşısını ala bilmirlər və bilməyəcəklər də. Bunu, Qərbdə, Rysiyada və İran İslam rejimi də yaxşı anlayır, nəticənin onlara

bütövləşdirmə yolundakı əsas prinsiplərimizi ortaya qoymaq zamanıdır. Bizcə, Azərbaycanı bütövləşdirməyin əsasları aşağıdakı məsələlərin aydınlığa qovuşmasıyla birbaşa bağlıdır: 1. Yeni dövəmdə tarixi-coğrafi Azərbaycanın siyasi-ideoloji Azərbaycanı çevirməsi yolundakı ilk addımlar – Əfşarlar dövründə Azərbaycan vilayətinin qurulması; 2. Azərbaycanın Qacarlar dövründəki yeri və mövqeyi; 3. Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurulması və Azərbaycanın bütövlüyü məsələsinin yeni qoyuluşu; 4. Sovetlər Birliyi və İran Pəhləviləri dövründə Azərbaycanın bütövlüyü məsələsinin siyasi və milli aspektləri; 5. Quzey Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə Güney Azərbaycanda yüksələn "Milli İstiqlal" davası.

xalqın deyil, coğrafi ərazi ya da vətən tarixini yazmağa davam etdiyimiz üçün mövcud "Azərbaycan tarixi" kitablarında da bizə bəlli səbəblərdən, əsasən Azərbaycanın bütövləşməsindən çox Azərbaycanın parçalanmasını təbliğ edilir. Çünki bu gün Azərbaycan tarixçilərinin əksəriyyətində cəsarət və iradə yoxdur ki, Azərbaycan türklərinin tarixini yazsınlar. Əgər belə bir tarixi kitablar yazılırsa, Azərbaycanın, Azərbaycan türklüyünün bütövləşməsi və son nəticə olaraq Türk Birliyinin qurulması gerçək olacaqdır.

Bunun üçün də yeni tarix kitablarında Nadir şah, Ağa Məhəmməd şah, Abbas Mirzə kimi Türk böyüklərini Azərbaycanın, Azərbaycan türklüyünün bütövlüyü üçün müca-dilə

vilələri münasibətimiz dəyişməyəcəkdir. Əgər bir xalqın tarixində onun hökmdarının - Ağa Məhəmməd şah Qacarin Şuşada öldürülməsinə mədhiyyələr yazılmışdırsa, hələ də bu davam edirsə, təbii ki, Azərbaycan Türk hökmdarı Abbas Mirzənin də bütövlük uğrunda apardığı müharibələri "İran adlanan ölkə"nin adına yazmaq-la kifayətlənəcəyik.

Ümumiyyətlə, XX əsrin əvvəllərində Quzey və Güney Azərbaycan türkləri, onun tanınmış simaları N.b.Yusifbəyli, M.Ə.Rəsulzadə, Sərtarxan, Bağırxan, Ş.M.Xiyabani və başqaları, əsasən Azərbaycanın mənəvi, daha sonra fiziki birliyi uğrunda çox mühüm işlər görmüşlər. Təbii ki, burada müəyyən yanlışlıqlar və kənara çıxmalar olmuşdur, amma

Qarabağ məsələsi və Güney Azərbaycan Milli Hərəkatı

görə daha da ürəkəçan duruma gəlməməsi üçün hər cür əmək sərf edirlər. Quzey Azərbaycanın yeni uğurlar əldə etməsi Rusiya və İran İslam rejimi üçün eyni dərəcədə təhlükəli hesab olunur; bu qüvvələr, hər yolu dənyəyərək iki Azərbaycanın bir olmasına yol vermək istəmərlər!

Ancaq artıq Azərbaycan Türkləri iki əsrlik ayrılığa, parçalanmaya son demək üçün yeni bir aşamaya qədəm qoyublar. Əgər Azərbaycan türkləri Əfşarlar və Qacarların ilkin dövrlərində olduğu kimi toparlana

Əgər biz birinci və ikinci məsələlərə bir bütün şəkildə yanaşsaq görürük ki, yeni dövəmdə "tarixi-coğrafi Azərbaycanı" siyasi-ideoloji Azərbaycana çevirən və ona rəsmi status verən Nadir şah Əfşar, onun yolunu davam etdirən Ağa Məhəmməd şah Qacar və Abbas Mirzə olmuşdur. Doğrudan da, bu üç Türk dövlət xadimi Azərbaycanın bütövləşməsi uğrunda çox mücadilə vermiş, bu yolda önəmli işlər görmüşlər. Ancaq əgər bugünkü "Azərbaycan tarixi" kitablarında onların adları yalnız başkəsən,

vermiş və bu yolda şəhid olmuş şəxsiyyətlər kimi qələmə verməliyik. Bu gün onları türk, qacar, əfşar, azərbaycanlı və sair adlandırmamızdan əslilə olmayaraq onlar bu torpaqlarda savaşılar vermiş, bu torpaqlarda hökmdarlıq etmiş Azərbaycan türkləridir. Əgər biz bunu doğru şəkildə övladlarımıza çatdırıb bilsək, o zaman Azərbaycanın bütövlüyü də gerçəkləşəcəkdir. Əgər yeni nəsil bilsək ki, Nadir şahlar, Ağa Məhəmməd şahlar, Abbas Mirzələr onların ata-babalarıdır, özləridirlər, onların müstəqil və

Ancaq bu gün İran İslam rejiminin bütün cəhdlərinə baxmayaraq Güney Azərbaycanda Azərbaycan Cümhuriyyətinə, ümumAzərbaycan türklüyünə sevgi durmadan artmaqdadır. Doğrudur, Quzey Azərbaycandakı bəzi ruspərəstlər, farspərəstlər, ingilispərəstlər bu sevginin artmaması üçün əllərindən gələni edirlər. Bütün hallarda onlar bunun qarşısını ala bilmirlər və bilməyəcəklər də. Bunu, Qərbdə, Rysiyada və İran İslam rejimi də yaxşı anlayır, nəticənin onlara görə daha da ürəkəçan duruma gəlməməsi üçün hər cür əmək sərf edirlər. Quzey Azərbaycanın yeni uğurlar əldə etməsi Rusiya və İran İslam rejimi üçün eyni dərəcədə təhlükəli hesab olunur; bu qüvvələr, hər yolu dənyəyərək iki Azərbaycanın bir olmasına yol vermək istəmərlər!

bilsələr, yalnız Təbrizli, Bakılı, İrəvanlı, Dərbəndli, Xoynlu, Urmiyalı, Gəncəli, Qəzvinli Azərbaycana deyil, bütövlükdə əski Turana sahib çıxabilirlər. Bəlkə, bu günün reallıqları baxımından yazdıqlarımız xəyalpərəstlik kimi görünür, ancaq biz türklər dəfələrlə xəyal görünənləri gerçəkləşdirmişik. Bunun əksi olaraq da gerçək olanları da, bir xəyal kimi əlimizdən vermişik. Bu anlamda Nadir şah Əfşarın ağıllı siyasəti nəticəsində böyük Azərbaycan mərkəzli Türk dövləti qurmaq yolunu davam etdirməliyik.

Bunun üçün bu gün Azərbaycanın bütövləşdirməyin əsaslarını, yeni

yadelli işğacı, qanıçan hökmdarlar kimi yazılırsa, deməli Turan qayətli Azərbaycan milli ideyasının, Azərbaycanın bütövlüyünün mahiyyətini sözün həqiqi mənasında dərk etməmişik. Bu məsələyə bağlı hökmdar deməliyəm ki, nə vaxta qədər "Azərbaycan Türk xalqının tarixi"ni deyil, "Azərbaycan tarixi"ni, yeni yalnız coğrafi bir ərazinin ya da vətən tarixini yazacaq, buna uyğun olaraq sinkretik bir tarix uyduracağıqsa, o zaman Nadir şahlar, Ağa Məhəmməd şahlar, Abbas Mirzələr bizlər üçün doğma deyil, yad olacaqlar.

Bu məsələnin burada geniş izahına yol vermədən deyək ki,

azad Türk dövlətlərində yaşamaları üçün çar Rusiyası, İngiltərə, Fransayla mübarizə ediblər, o zaman onların özlərinə inamı daha da artacaq, bütövlük və birlik ideyasına möhkəm sarılacaqdır. Bu anlamda Azərbaycanın bütövləşməyinin ilk prinsipi bugünkü nəslin Nadir şah Əfşarlara, Ağa Məhəmməd şah Qacarlara, Abbas Mirzələrə sahib çıxmaları və onların tövəmələri, davamçıları olduğunu bilməlidirlər. 2 Bizcə, indiyə qədər "Azərbaycan tarixi" kitablarında, eyni zamanda başqa kitablarda şüurlarımıza yeridilmiş "akademik tarix" in əsil mahiyyətini dərk etmədikcə "Gülüstən" və "Türkmençay" barış müqə-

bu məsələyə bir bütün kimi yanaşsaq, bütövlük yolunda ciddi addımlar atılmışdır. Amma etiraf etməliyik ki, Sovetlər Birliyi və Pəhləvilər dövründə bu ideyalara qarşı antitebliğat maşını işə düşdü. Belə ki, Quzey Azərbaycanın müstəqilliyini itirməsi (1920 aprel), çox keçmədən Türk Qacarlar dövlətini Fars Pəhləvilərin əvəz etməsi Güney Azərbaycanda Quzey Azərbaycana olan münasibəti dəyişməklə yanaşı, onun statusu da aşağı düşdü. Bu işə Azərbaycanın bütövlüyü yolunda müəyyən dəyişiklikləri özünü bərabər gətirdi. Burada əsas məsələ birinə yaxın iki Türk dövlətinin – Azərbaycan Cümhuriyyətinin və Qacarlar dövlətinin mahiyyətinin dəyişməsi, bunun əvəzində zahiri qoruyub saxlaması idi. Belə olduğu təqdirdə, artıq iki Azərbaycanın bir olması məsələsi başqa aspektlərdən gündəmə gəlməyə başladı. Yəni Azərbaycanın bütövləşməsi məsələsi SSRİ tərəfindən milli məsələdən kənara çıxarılaaraq "beynəlmiləşdirildi". 3

Bu anlamda, özəlliklə SSRİ rəhbərliyinin başçılığıyla 2-ci Dünya müharibəsi illərində Azərbaycan SSR ilə Güney Azərbaycanın birləşdirilməsi olayı, Azərbaycanın bütövləşdirilməsi yolunda müsbət cəhətləriylə yanaşı, mənfi məqamları ilə də tarixə iz saldı. Hər halda Güney Azərbaycanda Milli hökumətin yaranması həm buradakı Azərbaycan türklərinin Pəhləvilərə qarşı özünü ifadəsinin bir örnəyi, həm də Quzey Azərbaycanla birləşmə ideyasını daha da gücləndirdi. Sadəcə, həmin dövrdə Azərbaycanın bütövlüyü ideyasının guya, SSRİ tərəfindən ortaya atılması, daha sonra rəsmi Moskvanın bunun arxasında dayanmaması kimi mülahizələr Azərbaycan türklərinin yaddaşında mənfi iz buraxdı.

Bu gün Quzey Azərbaycanın müstəqilliyi Güney Azərbaycanın müstəqilliyi üçün əsas prinsiplərdən biri olmaqla yanaşı, bütövlüyə doğru gedən yolda bir mayakdır. Doğrudur, türklər arasında yalnız Azərbaycana deyil, bütövlükdə əski Mıdiyaya sahib çıxmaqla bağlı da ideya vardır. Təbii ki, əski Turan Mıdiyasına sahib çıxmaq üçün də öncə güclü, bütöv və yenilikçi Azərbaycan olmalıdır! Yəni bütün hallarda Azərbaycan bir olmalıdır ki, ondan sonra digər ideyalarımızı həyata keçirək. Əgər iki Azərbaycan bir olarsa, o zaman dünya tarixində Səfəvilərə, Əfşarlara, Qacarlara olan münasibət də, bugünkü miflik "İran"ə və gerçək Turana olan baxışlar da dəyişəcəkdir!!!